Václav Tomek – Ondřej Slačálek: Anarchizmus (sloboda proti moci)
Praha, Vyšehrad 2006, 669 s.

Anarchizmus ako pojem vyvoláva v človeku rôznorodé pocity, ale uznajme, že je to reálny fenomén, ktorý je často používaným pojmom medzi mladými ľuďmi. Spája sa s pocitom slobody, vystupovania proti kontrole, moci, je filozofiou časti subkultúry, a to aj v SR, a preto si myslím, že treba skúmať jej vznik a opodstatnenie (keď má) aj z odborného sociologického hľadiska. Práve o to sa snažia vo svojej objemnej knihe českí autori Václav Tomek a Ondřej Slačálek. Kniha vyšla v Prahe v roku 2006 vo vydavateľstve Vyšehrad a podľa mňa je veľkým prínosom pre načrtnutú problematiku. V úvode knihy recenzent Ján Keller pozitívne hovorí o prínose tejto publikácie, hoci možno povedať, že sám hodnotí veľmi pozitívne aj rozvoj anarchizmu od prvopočiatkov, akoby v ňom videl istú skrytú silu, ktorá sa musí dostať na povrch, pričom hovorí o tendencii decentralizácie, o rozšírení spolupráce bez centrálneho riadenia, čo sú prvky anarchizmu v jeho ponímaní. Citujem jeho slová: „Anarchizmus ako teória spoločnosti i ako hnutie má svoju budúcnosť práve pred sebou. Súčasný vývoj totiž nepozorovane, ale o to systematickejšie vytvára podmienky pre realizáciu jeho myšlienok. Štát, proti ktorému sa anarchisti vždy tak búrili, rýchlo stráca v podmienkach ekonomickej globalizácie pôdu pod nohami a stáva sa prázdnou fasádou. Veľké organizácie, ktoré boli anarchistom vždy také podozrivé, sa samovoľne rozkladajú na voľné, pružné a menlivé siete, takže Proudhon by dnes mohol zvolať: Tvorte svoje siete a budete slobodní!“ (Prvá strana v úvode.)

Úvod sa zaoberá ideou a vývojom anarchizmu vo všeobecnosti. Tu je uvedená stručná definícia anarchizmu ako patriaceho do hnutí bojujúcich proti jednotlivým podobám útlaku. V prvej kapitole je rozobrané slovo anarchizmus z etymologického hľadiska, z čoho je jasné, že archein znamená byť na počiatku, archón znamenalo vládcu a z toho odvodená anarchia znamená bezvládie. Platón používal toto slovo ako degradáciu dobre fungujúcej aristokracie či oligarchie, pričom do tejto kategórie na úroveň anarchie zaradil aj demokraciu – samozrejme v ponímaní antickej demokracie. Oproti tomu pozitívny obsah dostal tento pojem u Aristippa a Zenóna, ktorí predstavovali spoločnosť bez vládcov ako spoločenstvo múdrych. (24) Niccolo Machiavelli vnímal tento pojem negatívne ako úpadok silného štátu a úpadok „demokracie“ v ponímaní stredoveku. Erasmus Rotterdamský uznával strednú cestu medzi tyraniou a anarchiou, ale Ján Kalvín už pokladal anarchiu za horšiu než tyraniu a to isté uznával aj James Harrington, autor politickej utópie Oceánia. Charles Louis Montesquieu anarchiu vnímal ako druhú podobu otroctva a ako hrubé porušenie prirodzeného práva. Podľa filozofa Georga Berkeleyho je práve anarchia prirodzeným stavom ľudstva, kde nie je človek vydaný napospas silnejšiemu a netreba ho chrániť pred bezprávím a násilím. Francois Marie Voltaire a Denis Diderot hovorili o tom, že každá vláda tiahne buď k tyranii, alebo k anarchizmu a podľa Jeana Jacquesa Rousseaua znamená anarchizmus zneužitie štátu. Friedrich Schlegel označil anarchiu za stav absolútnej slobody a vzburu za jej dosiahnutie za oprávnenú. Johann Gottlieb Fichte síce používal slovo anarchizmus v negatívnom zmysle, ale prízvukoval, že úlohou štátu je urobiť sám seba zbytočným a dosiahnuť spoločnosť bez zásahu štátu. Jakobínsky revolucionár Maximilian Robespierre poukázal na dobré, aj na zlé stránky anarchizmu. Extrémne vystúpil proti anarchizmu utilitarista Jeremy Bentham v spise Anarchical Fallacies (Anarchické bludy: 1791), pričom v súvislosti s Francúzskou revolúciou hovoril o „kolektívnej anarchii“. (26) Americký osvietenec Thomas Paine hovoril o tom, že potreba vlády je dôkazom našej skazenosti a kým spoločnosť je naším ochrancom, vláda je naším trestajúcim. Jeho teórie mali veľký vplyv na prvého „protoanarchistického voľnomyšlienkára“ Williama Goldwina.

Možno povedať, že otcom anarchizmu sa stal Pierre-Joseph Proudhon, ktorý dal slovu anarchista v roku 1840 pozitívny obsah. V období technickej a občianskych revolúcií ho nasledoval ďalší veľký predstaviteľ socialista Moses Hess. Max Stirner tento pojem nepoužíval, ale prízvukoval slobodu a egoizmus, individualizmus jednotlivca ako novú koncepciu. Je zaujímavé, že autori tiež poukazujú na taoizmus v starovekej Číne a na taoistu Čuang-c´, ktorý vystupoval proti vtedajšiemu formalizmu konfucianizmu a bol akoby predchodcom anarchistov. Tak isto je poukázané na filozoficko-náboženský systém budhizmu, ktorý tiež smeruje k anarchizmu a má v sebe prvky

slobody a autonómnosti z tohto hľadiska. Napríklad zen budhizmus odmieta súkromné vlastníctvo a v hromadení majetku vidí najväčšie zlo, ktoré nás odpúta od duchovných vecí, od meditácie a osvietenia, pričom poukazuje aj na dôležitosť darovania a nie prijímania. Autori si vyberajú príklad aj z Biblie a poukazujú na to, že aj pred zvolenými kráľmi Izraela bola istá forma anarchizmu a až nástupom prvého kráľa Šaula sa zmenil vtedajší nomádsky život na pevnú formu ríše s kráľom a aristokraciou na čele.

Druhá až dvadsiata siedma kapitola sa zaoberá životopisom, dielom a teóriou najväčších predstaviteľov anarchizmu či predanarchistických teórií, ako aj vývojom anarchistického hnutia a anarchistickými časopismi v Českej republike.

Prvým velikánom je William Godwin. V diele z roku 1795 Considerations (Úvahy) kritizoval francúzsku krutovládu jakobínov. Stával sa bojovníkom za práva pracovníkov a odsudzoval autoritatívnu formu klerikálneho vyučovania. Reagujúc na jeho diela, sformuloval Thomase Robert Malthuse teóriu populačného princípu. Dokazoval v nej nemožnosť rovnosti medzi pracujúcimi a ich kvalitné ohodnotenie a pomoc všetkým chudobným. Godwinove politicko-filozofické názory vychádzali z prostredia anglickej filozofie konca 18. storočia, kde sa veľa predstaviteľov tohto smeru stavalo proti moci štátu a perspektívu hľadali v rozvoji slobodného jedinca. Už on poukázal na to, že menšie politicko-ekonomické celky – okresy, obce majú rozhodovať v súlade so svojimi občanmi o veciach, ktoré sa týkajú ich samých, poukázal na dôležitosť decentralizácie.

Jedna kapitola je venovaná ruskému šľachticovi, ktorý sa spreneveril svojej triede a stal sa anarchistom a symbolom anarchistov – prívržencovi Parížskej komúny a Garibaldovho boja za slobodu a zjednotenie Talianska – Michailovi Bakuninovi. Vplývala naňho Heglova filozofia, aktívne sa zúčastnil povstania v Drážďanoch v roku 1849, bol odsúdený a eskortovaný do Ruska. V roku 1864 založil Alianciu revolučných socialistov, ktorá sa napokon premenovala na Medzinárodné bratstvo a koncipoval pre túto organizáciu tzv. Revolučný katechizmus. Práve v tomto spise poukázal na potrebu odstránenia štátnych inštitúcií, súdov, polície armády, školstva, ako i náboženských inštitúcií a kultov. Chcel zrušiť všetky privilégiá a hodnosti vtedajšieho spoločenského systému a namiesto toho presadzovať úctu k ľudskému rozumu a lásku k ľudstvu. Spoločnosť bez vlády, bez bojov a vojny bola jeho anarchistickou utópiou. „Základným organizačným článkom budúcej spoločnosti mali byť autonómne obce, ktoré by sa združovali celkom dobrovoľne vo federáciách, od provinciálnych až k medzinárodným.“ (145)

Éliseé Recluse spolu s Bakuninom, ale hlavne so svojím dlhoročným priateľom Petrom Kropotkinom boli predstaviteľmi tzv. anarchokomunizmu (Anarchokomunizmus je vlastne zvláštna forma komunizmu, ktorá vznikla v Rusku koncom 19. storočia, ale neuznávala Leninom propagovanú potrebu diktatúry proletariátu. Snažila sa o zrušenie akejkoľvek vlády a o zavedenie rovnosti a slobody, nie ako to chápali vtedajší menševici a boľševici. Pozn. autora článku). Recluse svoju teóriu zakladal hlavne na tom, že treba zabezpečiť slobodný rozvoj ľudí, lebo inak medzi spoločnosťami nastane nerovnováha a práve nový odbor, tzv. sociálna geografia odkrýva potrebu triedneho boja, hľadania rovnováhy a potrebu suverénneho rozhodovania indivídua, takže vidieť jeho prepojenosť s Marxovou konfliktualistickou teóriou.

Johann Most pôvodom Nemec, bol veľmi extrémnym predstaviteľom anarchistického smeru a to ukázal aj vtedy, keď už ako 25-ročný bol členom Ríšskeho snemu a hovoril o svojich anti – parlamentárnych predstavách. Pôsobil aj vo Viedni a ostro vystupoval proti prusko-francúzskej vojne, pričom propagoval Marxove spisy a privítal atentát na vtedajšieho cára Ruska Alexandra II., ktorý zrealizovali ruskí anarchisti.

Peter Kropotkin bol vedcom a jeho záujem bol veľmi široký. Koncepciu darvinovskej evolúcie sa snažil aplikovať aj do fungovania spoločnosti, pričom nehovoril o potrebe boja a o uplatnení najsilnejších, ale o solidarite, ktorú môžeme vidieť aj v živočíšnej ríši, čo je možné iba vtedy, keď je rovnoprávnosť a každý jednotlivec má svoju slobodu, svoje práva. Silne vystupoval proti Leninovej predstave diktatúry proletariátu, podľa neho treba zrušiť akúkoľvek nadvládu a ciele dosiahnuť bez násilia. Jeho najznámejšie publikácie sa objavovali v časopise La Revolté a niektoré vyšli aj ako samostatné state, napr. Mladým ľuďom (1881), napokon väčšina jeho článkov vyšla aj v knižnej forme ako tzv. Buričove reči.

Nasledujúca kapitola sa zaoberá anarchizmom v Čechách v období 1880 – 1923, keď vychádzali časopisy Nový kult, Zadruha, Omladina, Komuna a Hornické listy a tiež r. 1904, keď vznikla ČAF – Česká Anarchistická Federácia.

Ďalšia kapitola hovorí o vzniku a dôsledkoch španielskej občianskej vojny na vývoj a radikalizáciu anarchizmu, pričom tu vystupujú mená ako Emil Pouget, Emilian Zapaty, Vsevolod Eichenbaum pod pseudonymom Volin, Ukrajinec Nestor Machno a ruský Grigorij Maximov a v inej časti knihy je spomenutý tiež ohľadom tohto obdobia Rudolf Rocker a Diego Abad de Santillán.

Samostatná kapitola je venovaná známej feministke, ktorá bola aj predstaviteľkou anarchizmu, Emme Goldmanovej. Bojovala za práva žien a za 8 hodinový pracovný čas a nesúhlasila s Kropotkinovým názorom, že rovnosť medzi mužom a ženou nemá nič spoločného s pohlavím, ale hovorila o potrebe a význame sexuálneho oslobodenia.

Ďalšia kapitola vymenúva najnovších skrytých alebo verejných predstaviteľov anarchizmu, akými boli a sú napr. Aldoux Huxley, Herbert Marcuse a dokonca v istom zmysle aj sociológ Charles Wright Mills či filozof Michel Foucalt a čo je zaujímavé, na inom mieste môžeme objaviť aj mená ako Oscar Wilde a Lev Tolstoj.

Noam Chomsky známy filozof a jazykovedec, získal v publikácii tiež jednu kapitolu, kde silne kritizuje liberálov, ktorí sa snažia oslabiť štát a zveľaďujú moc trhu, čo je podľa neho „anarchokapitalizmus“ (525), ktorý vedie do záhuby.

Colin Ward hovorí o potrebe malých organizácií na základe sieťovej spolupráce s anarchistickými myšlienkami bez ústredného vedenia namiesto pyramídového systému veľkých organizácií.

John Zersan (1943) podľa môjho pohľadu trošku utopisticky zavrhuje dnešný systém výroby a celú civilizáciu, umenie, ba aj náš jazyk a navrhuje úplnú zmenu vnímania, návrat späť k rovnovážnemu stavu, k tzv. „zlatému veku“ (551) s prírodou, ako to bolo počas barbarstva či v staroveku podľa jeho predstáv.

Záver knihy tvoria dva krátke texty pod názvom Niekoľko poznámok k anarchistickému dejepisectvu (608) a Otázniky anarchizmu a anarchizmus ako otáznik (617), kde sú uvedené vlastné postrehy a poznámky oboch autorov publikácie.

Táto česká publikácia v štýle vedecko-propagandistickej literatúry je objemnou knihou, ale podľa mojej mienky sa ju oplatí čítať aj tým, ktorí nevedia nič o anarchizme a určite aj tým, ktorí nesúhlasia s anarchizmom buď preto, lebo presne nevedia, o čo v rámci tejto idey ide, majú skreslený pohľad na problematiku alebo z iných objektívnych či subjektívnych dôvodov. Anarchizmus rovná sa bezvládie – toto klišé alebo poučka je notoricky známe laickej verejnosti a možno by to bola prvá definícia aj zo strany vedeckej obce. Treba si uvedomiť, že anarchizmus má aj svoje pozitívne stránky, ako to vidieť z kontextu knihy v takých pojmoch ako decentralizácia, kooperácia, spoločnosť bez hierarchického a autoritatívneho riadenia, samoorganizácia a samopohyb spoločenského zriadenia atď. Treba sa zamerať na prínos tejto knihy, čo samozrejme neznamená, že niektoré subjektívne názory autorov treba brať ako overené fakty. Určite vidieť aj zaujatosť autorov pri písaní tejto knihy – čo je myslím si z ľudského hľadiska pochopiteľné. Predsa len môžem zhodnotiť, že z etymologického a historicko-kontinuálneho hľadiska až do dnešných dní prekonal anarchizmus isté zmeny a ukázal aj svoje slepé cesty. Poznatky treba rozširovať a zakomponovať do našich dnešných skúseností, iba vtedy môže človek poukázať na slabosť alebo na prínos tejto knihy, publikácie.

Ladislav Jakóczy